

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Сопов Д.С.

аспірант,

Уманський національний університет садівництва

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Початок господарського освоєння земель території сучасної Луганської області був пов'язаний із сільськогосподарським виробництвом, що було зумовлено сприятливими природними умовами та значними природними ресурсами – помірним кліматом, родючими землями, порівняно великими площами лісів, приурочених до річкових долин і великих балок.

На початковому етапі сільськогосподарського освоєння Луганщини на її території діяли дві системи землеробства – трипільна та перелогова. За наявності великих резервів землі селяни використовували перелогову систему, яка поступово витіснялася трипільною.

Ще у XVIII ст. оброблялася лише невелика частина земель Луганщини. У міру заселення її території посівні площі поволі розширювалися. Відпрацьовані землі покидали, селяни переходили на нові, цілинні. Поступово орні землі просувалися на схили річкових долин і великих балок, розорювалися перелогові землі; степові пали та пожежі. Всі ці чинники разом із неврегульованим випасом худоби призводили до порушення дернового покриву; з іншого боку, відбувалося фізичне відторгнення земель під будівлі, дороги тощо. Екстенсивна форма землеволодіння зумовлювала низьку врожайність зернових культур.

Структура природокористування на Луганщині якісно змінилася з кінця XVIII – початку XIX ст., коли після відкриття кам'яного вугілля Донбасу тут розпочався й чимдалі більше поширювався його видобуток. На цьому етапі людська діяльність у природному довкіллі стала призводити до його суттєвих змін.

Систематичний вплив людини на довкілля дедалі підсилювався, що спричинило порушення екологічного балансу в природі. Особливо це позначалося на землях, як на найбільш вразливому компоненті природного середовища.

Уже з початку господарського освоєння сучасної території Луганської області землі почали деградувати, про що свідчать, зокрема, дані І. Леваківського, який характеризував Лисичанську волость Бахмутського повіту: «ярів багато, вони займають площу до 40 десятин на просторі маєтку в 648 десятин, не враховуючи балок...» [1]. Виходячи з цих цифр, можна підрахувати, що площа, яку займали яри, складала понад 6% площі маєтку.

Кинуті еродовані землі, які раніше використовувалися під рілля, поступово руйнувалися. Також згубно впливав на стан дернового покриву неврегульований випас худоби. Навіть у байрачних лісах, що відіграють меліоративну роль і містять багаті кормові ресурси, випас худоби призводив до того, що порушувався дерновий покрив, змивалися лісові ґрунти, оголювалася коренева система дерев і чагарників, молодий підріст з'їдався худобою, ліси хиріли, поступово втрачаючи своє водоохоронне та лісомеліоративне значення. Про знищення лісів із метою збільшення орних, городніх і лучних земель свідчать назви деяких балок – Горіхова, Липова тощо. На схилах цих балок і утворилися так звані «непридатні» землі.

Твердий стік, що збільшувався внаслідок ерозії, погіршив гідрогеологічні умови річок Донбасу. Дрібнозем, що у великих кількостях виносився з ярів і балок, викликав замулення й обміління річок, заболочування їх на деяких ділянках. А поверхневий стік зі схилових розораних земель зменшував гумусовий горизонт, погіршуючи якість ґрунтів.

Упродовж тривалого часу протиерозійні заходи проводилися в обмежених масштабах і, по суті, зводилися лише до меліоративних. Та навіть від них ефект був незначним через подальше розорювання цілинних земель.

Напівгірський (за П.І. Степановим) характер рельєфу Правобережжя Луганщини, особливо її найвищої частини – Донецького кряжа, не був сприятливим для сільськогосподарського освоєння, а тому тривалий час тут не було численного постійного населення. І все ж із часом, попри переважаючий розвиток гірничовидобувної промисловості, і тут сільськогосподарське виробництво також відіграло свою роль у деградації земельного фонду. Родючі чорноземи, приурочені до Головного Донецького вододілу, інтенсивно експлуатувалися, що, разом із негативними природними процесами, не могло не викликати досить швидкого їх зубожіння. Землі зазнали надмірного сільськогосподарського навантаження. Внаслідок сукупної дії різноманітних антропогенних факторів тут більша перетвореність природного середовища, а відтак – більшою є й екологічна напруга на земельні ресурси.

Систематичний та інтенсивний промисловий видобуток кам'яного вугілля на правобережжі Луганської області розпочався у другій половині XIX ст., і на сьогодні на її території кількість шахт разом із закритими та такими, що перебувають тепер у приватній власності, становить понад 300. До них ще слід додати близько 30 збагачувальних фабрик, оскільки останні відіграють таку само роль у скороченні земельного фонду.

Нагальну проблему вугільного регіону області вже давно становить фізична втрата земель, тобто скорочення земельних ресурсів унаслідок їх зайняття відвалами гірських порід і пов'язаними з вуглевидобутком галузевими наземними спорудами й комунікаціями, що становлять понад 4% від площі вугільного регіону. За даними фондових матеріалів Державного регіонального геологорозвідувального підприємства «Схід-ДРГП», щорічно у відвалах шахт і збагачувальних фабрик накопичується 12 млн. т так званої «порожньої» породи. Загальний об'єм вийнятої на земну поверхню породи у межах Луганської області становить понад 10 млрд. м³ [2].

Упродовж кількох сторіч значні площі під сільськогосподарськими та лісовими угіддями були знищені або суттєво скорочені, значні території були задіяні під різноманітними техногенними спорудами комунікаціями. Таким чином, як свідчать дані фондових матеріалів Державного регіонального геологорозвідувального підприємства «Схід-ДРГП», лише гірничовидобувна промисловість скоротила земельний фонд Луганської області більш ніж на 4% [2].

Отже, структура землекористування на Луганщині набрала насильницьких рис, використання земель у краї стало нераціональним та неефективним й потребує розроблення нових концептуальних засад і системного підходу до формування оптимальної структури природокористування взагалі й землекористування зокрема.

Список використаних джерел:

1. Леваковский И.Ф. О причинах различия в форме склонов речных долин (Днепра и Дона) / И.Ф. Леваковский // Труды общества испытателей природы при Харьковском университете. – Т. 3. – Х., 1871. – С. 32–35.
2. Фондові матеріали Державного регіонального геологорозвідувального підприємства «Схід-ДРГП».